

Multatuli

Max Havelaar

of De Koffiveilingen de Nederlandse Handelsmaaschappy

Met een nawoord van J.J. Oversteegen

Athenaeum—Polak & Van Gennep
Amsterdam 2011

Eerste en tweede druk, 1860; derde druk, 1871; vierde druk (eerste door de auteur herziene uitgaaf), 1875; vyfde druk (tweede door de auteur herziene uitgaaf), 1881; 'nulde druk' (naar het authentieke handschrift), 1949; opgenomen in *Volledige werken* 1, 1950; herdrukt als Salamander, naar de vyfde druk, 1983, 1986, 1987, 1988, 1991, 1992, 1993, 1995, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2005 (tweemaal), 2007, 2008, 2009, 2010, 2011

Copyright © 1984 Athenaeum—Polak & Van Gennep, Singel 262,
1016 AC Amsterdam

Omslag Anneke Germers
Omslagillustratie F.W. Junghuhn (fragment)

ISBN 978 90 253 3413 0 / NUR 301
www.uitgeverijathenaeum.nl

Aan de diep vereerde nagedachtenis van
EVERDINE HUBERTE BARONESSE VAN WYNBERGEN
der trouwe gade
der heldhaftige liefdevolle moeder
der edele vrouw

J'ai souvent entendu plaindre les femmes de poète, et sans doute, pour tenir dignement dans la vie ce difficile emploi, aucune qualité n'est de trop. Le plus rare ensemble de mérites n'est que le strict nécessaire, et ne suffit même pas toujours au commun bonheur. Voir sans cesse la muse en tiers dans vos plus familiers entretiens, – recueillir dans ses bras et soigner ce poète qui est votre mari, quand il vous revient meurtri par les déceptions de sa tâche ; – ou bien le voir s'envoler à la poursuite de sa chimère... voilà l'ordinaire de l'existence pour une femme de poète. Oui, mais aussi il y a le chapitre des compensations, l'heure des lauriers qu'il a gagnés à la sueur de son génie, et qu'il dépose pieusement aux pieds de la femme légitimement aimée, aux genoux de l'Antigone qui sert de guide en ce monde à cet "aveugle errant" ; –

Car, ne vous-y-trompez pas : presque tous les petit-fils d'Homère sont plus ou moins aveugles à leur façon ; – ils voient ce que nous ne voyons pas ; leurs regards pénètrent plus haut et plus au fond que les nôtres ; mais ils ne savent pas voir droit devant eux leur petit bonhomme de chemin, et ils seraient capables de trébucher et de se casser le nez sur le moindre caillou, s'il leur fallait cheminer sans soutien, dans ces vallées de prose où demeure la vie.'

(HENRY DE PÈNE)

GERECHTSDIENAAR. Mynheer de rechter, daar is de man die *Barbertje* vermoord heeft.

RECHTER. Die man moet hangen. Hoe heeft hy dat aangelegd?

GERECHTSDIENAAR. Hy heeft haar in kleine stukjes gesneden, en ingezouten.

RECHTER. Daaraan heeft hy zeer verkeerd gedaan. Hy moet hangen.

LOTHARIO. Rechter, ik heb *Barbertje* niet vermoord! Ik heb haar gevoed en gekleed en verzorgd. Er zyn getuigen die verklaren zullen dat ik 'n goed mens ben, en geen moordenaar.

RECHTER. Man, ge moet hangen! Ge verzwaart uw misdaad door eigenwaan. Het past niet aan iemand die...van iets beschuldigd is, zich voor 'n goed mens te houden.

LOTHARIO. Maar, rechter, er zyn getuigen die het zullen bevestigen. En daar ik nu beschuldigd ben van moord...

RECHTER. Ge moet hangen! Ge hebt *Barbertje* stukgesneden, ingezouten, en zyt ingenomen met uzelf...drie kapitale delikten! Wie zyt ge, vrouwtje?

VROUWTJE. Ik ben *Barbertje*.

LOTHARIO. Goddank! Rechter, ge ziet dat ik haar niet vermoord heb!

RECHTER. Hm...ja...zo! Maar het inzouten?

BARBERTJE. Neen, rechter, hy heeft me niet ingezouten. Hy heeft my integendeel veel goeds gedaan. Hy is 'n edel mens!

LOTHARIO. Ge hoort het, rechter, ze zegt dat ik 'n goed mens ben.

RECHTER. Hm...het *derde* punt blyft dus bestaan. Gerechtsdienaar, voer die man weg, hy moet hangen. Hy is schuldig aan eigenwaan. Griffier, citeer in de praemissen de jurisprudentie van *Lessing's* patriarch.

(Onuitgegeven Toneelspel)

Ik ben makelaar in koffi, en woon op de Lauriergracht n° 37. Het is myn gewoonte niet, romans te schryven, of zulke dingen, en het heeft dan ook lang geduurd, voor ik er toe overging een paar riem papier extra te bestellen, en het werk aan te vangen, dat gy, lieve lezer, zo-even in de hand hebt genomen, en dat ge lezen moet als ge makelaar in koffi zyt, of als ge wat anders zyt. Niet alleen dat ik nooit iets schreef wat naar een roman geleek, maar ik houd er zelfs niet van, iets dergelyks te lezen, omdat ik een man van zaken ben. Sedert jaren vraag ik my af, waartoe zulke dingen dienen, en ik sta verbaasd over de onbeschaamdheid waarmede een dichter of romanverteller u iets op de mouw durft spelden, dat nooit gebeurd is, en meestal niet gebeuren kan. Als ik in *myn* vak – ik ben makelaar in koffi, en woon op de Lauriergracht n° 37 – aan een principaal – een principaal is iemand die koffi verkoopt – een opgave deed, waarin maar een klein gedeelte der onwaarheden voorkwam, die in gedichten en romans de hoofdzaak uitmaken, zou hy terstond Busselinck & Waterman nemen. Dat zyn ook makelaars in koffi, doch hun adres behoeft ge niet te weten. Ik pas er dus wel op, dat ik geen romans schryf, of andere valse opgaven doe. Ik heb dan ook altyd opgemerkt dat mensen die zich met zo-iets inlaten, gewoonlyk slecht weggomen. Ik ben drie en veertig jaren oud, bezoek sedert twintig jaren de beurs, en kan dus voor den dag treden, als men iemand roept die ondervinding heeft. Ik heb al wat huizen zien vallen! En gewoonlyk, wanneer ik de oorzaken naging, kwam het me voor, dat die moesten gezocht worden in de verkeerde richting die aan de meesten gegeven was in hun jeugd.

Ik zeg: *waarheid* en *gezond verstand*, en hier blyf ik by. Voor de *Schrift* maak ik natuurlyk een uitzondering. De fout begint al van Van Alphen af, en wel terstond by de eerste regel over die '*lieve wichtjes*'. Wat drommel kon die oude heer bewegen, zich uit te geven voor een aanbieder van myn zusje Truitje die zere ogen had, of van myn broêr Gerrit die altyd met zyn neus speelde? En toch, hy zegt: '*dat hy die versjes zong, door liefde gedrongen*'. Ik dacht dikwyls als kind: 'man, ik wilde u graag eens ontmoeten, en als ge de marmernikkers weigerde, die ik vragen zou, of myn naam voluit in banket – ik heet *Batavus* – dan houd ik u voor een leugenaar.' Maar ik heb Van Alphen nooit gezien. Hy was al dood, geloof ik, toen hy ons vertelde dat myn vader myn beste vrind was – ik hield meer van Pauweltje

* De cyfers tussen haakjes verwyzen naar Noten achter het werk.

8 Winsor, die naast ons woonde in de Batavierstraat – en dat myn kleine hond zo dankbaar was. We hielden geen honden, omdat ze zo onzindelyk zyn.

Alles leugens! Zo gaat dan de opvoeding voort. Het nieuwe zusje is van de groenvrouw gekomen in een grote kool. Alle Hollanders zyn dapper en edelmoedig. De Romeinen waren bly dat de Batavieren hen lieten leven. De Bey van Tunis kreeg een kolyk als hy het wapperen hoorde van de nederlandse vlag. De hertog van Alva was een ondiër. De eb, in 1672 geloof ik, duurde wat langer dan gewoonlyk, expres om Nederland te beschermen. Leugens! Nederland is *Nederland* gebleven omdat onze oude lui goed op hun zaken pasten, en omdat ze het ware geloof hadden. Dàt is de zaak!

En dan komen later weer andere leugens. Een meisje is een engel. Wie dit het eerst ontdekte, heeft nooit zusters gehad. Liefde is een zaligheid. Men vlucht met het een of ander voorwerp naar het einde der aarde. De aarde heeft geen einden, en die Liefde is ook gekheid. Niemand kan zeggen dat ik niet goed leef met myn vrouw – zy is een dochter van Last & C°, makelaars in koffi – niemand kan iets op ons huwelyk aanmerken. Ik ben lid van *Artis*, zy heeft een sjaallong van twee-en-negentig gulden, en van zulk een malle liefde die volstrekt aan het einde der aarde wil wonen, is toch tussen ons nooit spraak geweest. Toen we getrouwd zyn, hebben wy een toertje naar Den Haag gemaakt – ze heeft daar flanel gekocht, waarvan ik nog borstrokken draag – en verder heeft ons de liefde nooit de wereld ingejaagd. Dus: alles gekheid en leugens!

En zou *myn* huwelyk nu minder gelukkig wezen, dan van de mensen die zich uit liefde de tering op de hals haalden, of de haren uit het hoofd? Of denkt ge dat myn huishouden iets minder wel geregeld is, dan het wezen zou als ik voor zeventien jaar myn meisje in *verzen* gezegd had dat ik haar trouwen wilde? Gekheid! Ik had dit toch even goed kunnen doen als ieder ander, want verzenmaken is een ambacht, zeker minder moeielyk dan ivoordraaien. Hoe zouden anders de ulevellen met deviezen zo goedkoop wezen? – Frits zegt: '*Uhlefeldjes*' ik weet niet, waarom? – En vraag eens naar de prys van een stel biljardballen!

Ik heb niets tegen verzen op-zichzelf. Wil men de woorden in 't gelid zetten, goed! Maar zeg niets wat niet waar is. '*De lucht is guur, en 't is vier uur.*' Dit laat ik gelden, als het werkelyk *guur* en *vier uur* is. Maar als 't kwartier voor drieën is, kan ik, die myn woorden niet in 't gelid zet, zeggen: '*de lucht is guur, en 't is kwartier voor drieën.*' De verzenmaker is door de *guurheid* van de eerste regel aan een vol uur gebonden. Het moet voor hem juist *een, twee* uur, enz. wezen, of de

lucht mag niet guur zyn. Zeven en negen is verboden door de maat. 9
Daar gaat hy dan aan 't knoeien! Of het weër moet veranderd, òf de tyd. Eén van beide is dan gelogen.

En niet alleen die verzen lokken de jeugd tot onwaarheid. Ga eens in de schouwburg, en luister dáár wat er voor leugens aan de man worden gebracht. De held van 't stuk wordt uit het water gehaald door iemand die op 't punt staat bankroet te maken. Dan geeft hy hem zyn halve vermogen. Dat kan niet waar zyn. Toen onlangs op de Prinsengracht myn hoed te-water woei – Frits zegt: *waaiide* – heb ik de man die hem my terugbracht, een dubbeltje gegeven, en hy was tevreden. Ik weet wel dat ik iets meer had moeten geven als hy myself er uit gehaald had, maar zeker myn halve vermogen niet. 't Is immers duidelyk dat men op die wys maar tweemaal in 't water hoeft te vallen om doodarm te wezen. Wat het ergste is by zulke vertoningen op het toneel, het publiek gewent zich zó aan al die onwaarheden, dat het ze mooi vindt en toejuicht. Ik had wel eens lust zo'n heel parterre in 't water te gooien, om te zien wie dat toejuichen gemeend had. Ik, die van waarheid houd, waarschuw ieder dat ik voor 't opvissen van myn persoon geen zo hoog bergloon betalen wil. Wie met minder niet tevreden is, mag me laten liggen. Alleen zondags zou ik iets meer geven, omdat ik dan myn kantilje ketting draag, en een andere rok.

Ja, dat toneel bederft velen, meer nog dan de romans. Het is zo aanschouwelyk! Met wat klatergoud en wat kant van uitgeslagen papier, ziet er dat alles zo aanlokkelyk uit. Voor kinderen, meen ik, en voor mensen die niet in zaken zyn. Zelfs als die toneelmensen armoede willen voorstellen, is hun voorstelling altyd leugenachtig. Een meisje wier vader bankroet maakte, werkt om de familie te onderhouden. Heel goed. Daar zit ze dan te naaien, te breien of te borduren. Maar tel nu eens de steken die ze doet gedurende het hele bedryf. Ze praat, ze zucht, ze loopt naar 't venster, maar werken doet ze niet. De familie die van deze arbeid leven kan, heeft weinig nodig. Zo'n meisje is natuurlyk de heldin. Ze heeft enige verleiders de trappen afgeworpen, ze roept gedurig: 'o, myn moeder, o, myn moeder!' en stelt dus de deugd voor. Wat is dat voor een deugd, die een vol jaar nodig heeft voor een paar wollen kousen? Geeft dit alles niet valse denkbeelden van deugd, en '*werken voor de kost*'? Alles gekheid en leugens!

Dan komt haar eerste minnaar – die vroeger klerk was aan 't kopieboek, maar nu schatryk – op-eens terug, en trouwt haar. Ook weer leugens. Wie geld heeft, trouwt geen meisje uit een gefailleerd huis. En als ge meent, dat dit op het toneel er dóór kan als uitzondering, blyft toch myn aanmerking bestaan, dat men de zin voor waarheid bederft by het volk, dat de uitzondering als regel aanneemt, en

10 dat men de publieke zedelykheid ondermynt, door het te gewennen iets toe te juichen op het *toneel*, wat door elk fatsoenlyk makelaar of koopman voor een bespottelyke krankzinnigheid wordt gehouden in de *wereld*. Toen *ik* trouwde, waren wy op 't kantoor van myn schoonvader – Last & Co – met ons dertienen, en er ging wat om!

En nog meer leugens op het toneel. Als de held met zyn styve komediestap weggaat om 't verdrukte vaderland te redden, waarom gaat dan de dubbele achterdeur altyd vanzelf open? En verder, hoe kan de persoon die in verzen spreekt, voorzien wat de ander te antwoorden heeft, om hem 't rym gemakkelyk te maken? Als de veldheer tot de prinses zegt: '*mevrouw, het is te laat, de poorten zyn gesloten*' hoe kan hy dan vooruit weten, dat zy zeggen wil: '*welaan dan, onversaagd, men doe het zwaard ontbloten*'? Want als zy nu eens, horende dat de poort toe was, antwoordde dat ze dan wat wachten zou tot er geopend werd, of dat zy een andermaal eens terug zou komen, waar bleef dan maat en rym? Is het dus niet een pure leugen, als de veldheer de prinses vragend aanziet, om te weten wat ze doen wil na 't poortsluiten? Nog eens: als 't mens nu eens lust had gehad te gaan slapen, in plaats van iets te ontbloten? Alles leugens!

En dan die beloonde deugd! O, o, o! Ik ben sedert zeventien jaren makelaar in koffi – Lauriergracht, n° 37 – en heb dus al zo-iets bygewoond, maar het stuit my altyd vreselyk, als ik de goede lieve waarheid zó zie verdraaien. Beloonde deugd? Is 't niet om van de deugd een handelsartikel te maken? Het *is* zo niet in de wereld, en 't is *goed* dat het niet zo is. Want waar bleef de verdienste, als de deugd beloond werd? Waartoe dus die infame leugens altyd voorgewend?

Daar is by-voorbeeld Lukas, onze pakhuis knecht, die reeds by de vader van Last & Co heeft gewerkt – de firma was toen Last & Meyer, maar de Meyers zyn er lang uit – dàt was dan toch wel een deugdzaam man. Geen boon kwam er ooit te kort, hy ging stipt naar de kerk, en drinken deed hy niet. Als myn schoonvader te Driebergen was, bewaarde hy het huis, en de kas, en alles. Eens heeft hy aan de Bank zeventien gulden te veel ontvangen, en, hy bracht ze terug. Hy is nu oud en jichtig, en kan ons niet meer dienen. Nu heeft hy niets, want er gaat veel by ons om, en we hebben jong volk nodig. Welnu, ik houd die Lukas voor zeer deugdzaam, maar wordt hy nu beloond? Komt er een prins die hem diamanten geeft, of een fee die hem boterhammen smeert? Waarachtig niet! Hy is arm, en blyft arm, en dit moet ook zo wezen. *Ik* kan hem niet helpen – want we hebben jong volk nodig, omdat er zoveel by ons omgaat – maar al *kon* ik, waar bleef zyn verdienste, als hy nu op zyn oude dag een gemakkelyk leven leiden kon? Dan zouden alle pakhuis knechts wel deugdzaam worden, en

iedereen, hetgeen Gods bedoeling niet wezen kan, omdat er dan geen byzondere beloning voor de braven overbleef hier-namaals. Maar op een toneel verdraaien ze dat... alles leugens!

Ik ben ook deugdzaam, maar vraag ik hiervoor beloning? Als myn zaken goed gaan – en dit doen ze – als myn vrouw en kinderen gezond zyn, zodat ik geen gemaal heb met dokter en apteker... als ik jaar-in jaar-uit een sommetje kan ter-zy leggen voor de oude dag... als Frits knap opgroeit, om later in myn plaats te komen als ik naar Driebergen ga... zie, dan ben ik heel tevreden. Maar dit alles is een natuurlyk gevolg van de omstandigheden, en omdat ik op de zaken pas. Voor myn deugd eis ik niets.

En dat ik toch deugdzaam bèn, blykt uit myn liefde voor de waarheid. Deze is, na myn gehechtheid aan het geloof, myn hoofdneiging. En ik wenste dat ge hiervan overtuigd waart, lezer, omdat het de verontschuldiging is voor 't schryven van dit boek.

Een tweede neiging, die my even sterk als waarheidsliefde beheerst, is de hartstocht voor myn vak. Ik ben namelyk makelaar in koffi, Lauriergracht n° 37. Welnu, lezer, aan myn onkreukbare liefde voor de waarheid, en aan myn yver voor de zaken, hebt gy te danken dat deze bladen geschreven zyn. Ik zal u vertellen hoe dit is toegegaan. Daar ik nu voor 't ogenblik afscheid van u neem – ik moet naar de beurs – nodig ik u straks op een tweede hoofdstuk. Tot weerziens dus!

Eilieve, steek het by u... 't is een kleine moeite... het kan te-pas komen... ei zie, daar is het: een adreskaartje! Die C° ben ik, sedert de *Meyers* er uit zyn... de oude Last is myn schoonvader.

LAST & C°
MAKELAARS IN KOFFI
Lauriergracht, n° 37